Salamon, a sváda és a katonatiszt

BÁRDOSI VILMOS: SZÓLÁSOK, KÖZMONDÁSOK EREDETE: FRAZEOLÓGIAI ETIMOLÓGIAI SZÓTÁR
TINTA KIADÓ, BUDAPEST, 2015, 7990 Ft

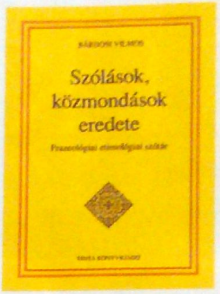

Sok-sok évvel ezelőtt, amikor nemhogy internetről, de még számítógépről sem volt szó, az egyik legkiválóbb műfordítónk megmutatta nekünk, kezdőknek az íróasztala köré épített kézikönyvtárat. Ez a kétszáz kötetnyi szótár nem dísznek van itt – magyarázta –, s nem is csak azért, hogy bizonyos kérdéseket el tudjon dönteni a segítségükkel, hanem hogy lefekvés előtt olvasgassa őket. Nincs szórakoztatóbb és tanulságosabb, mint egy jó szótár – mondta olyan mély meggyőződéssel, hogy tanítványai kivétel nélkül rákaptak a szótárolvasásra, a l'art pour l'art lexikonböngészésre. Aztán persze felgyorsult a világ, ma billentyűket nyomogatunk, információkat keresünk, felhasználjuk, aztán elfelejtjük őket.

A Tinta Kiadó *A magyar nyelv kézikönyvtára* című kiváló sorozatának új kötete juttatta eszünkbe a régi mestert, mert ez a könyv mindenekelőtt remek olvasmány. Kivételesen szórakoztató, szellemes és informatív. Megadja 1800 frazéma – szólás, szóláshasonlat, helyzetmondat, közmondás, szállóige – pontos jelentését, stílusértékét, feltárja eredetét, és hatalmas szakirodalomra támaszkodva szemlélteti kultúrtörténeti hátterét. Bemutatja az irodalmi, művészettörténeti összefüggéseket, feltünteti a leggyakoribb idegen nyelvű előfordulásokat. A kötött szókapcsolatok sokféle forrásból buzognak elő: éltető elemük a Biblia, a görög-római mitológia, az egyetemes és a magyar irodalom, valamint a történelem, a népi megfigyelések, babonák. Van, ahol azonnal rávágjuk, hogy mely műből, milyen történelmi személytől vett idézet forog közszájon, de nem árt óvatosnak lennünk.

Amikor Salamon fénylő tökéről esik szó, nem kell visszamenni a Biblia szerelemművész nagy királyához, hanem csak a *Szent László* által börtönbe vetett szegény magyar *Salamonig,* akinek rabságában éjszaka töklámpások világítottak a visegrádi vártoronyban. A jó svádájú kifejezés nem valamiféle jiddis megjelölés, hanem „Suadának, az ékesszólás, a hízelgő rábeszélés latin istennőjének a nevéből származik. Gyakran hivatkoznak rá a latin klasszikusok *(Cicero, Horatius, Quintilianus, Plautus).* A magyar irodalomból pedig szép példával szolgál *Gyöngyösi István Thököly Imre és Zrínyi Ilona házassága* (1683) című művének 69. versszaka, amelyben a következőképpen jellemezte a menyasszonyt: „Szóllásában Svada, Minerva eszében..."

Nincs magas röptű kultúrhistóriai háttere a fizet, mint a katonatiszt szóláshasonlatnak, nincs is idegen nyelvű megfelelője, hiszen a magyar dzsentrivilág gáláns lovagjait idézi meg, akik sokszor nem a saját, hanem a család vagyonából voltak meggondolatlanul nagyvonalúak, megmagyarázhatatlanul könnyelműek.

Bárdosi Vilmos könyvének közvetlen előzménye – *O. Nagy Gábor Mi fán terem?* című remek kötete – lassan ötvenéves. Ideje volt a továbblépésnek és frissítésnek. A fiatalítás, hála Isten, nem ment a tudományos igényesség rovására. Bőséges a szakirodalom, s ha kell, szembesülünk a különféle értelmezések ellentmondásaival. A mostani kötetben több lett a nem a paraszti kultúrából eredeztethető frazéma, és megjelent az operett, illetve a kabaré világa is, de ez nem bántó, sőt meggyőzően mutatja, hogy a nyelv egyetlen pillanatig sem pihen, mindent magába szív. ■